

SOVJETØKONOMIEN I VESTLIG BELYSNING

Økonomisk Sovjetforskning har i årene efter krigen beskæftiget et betydeligt antal forskere i Vesten, og af indlysende grunde har denne gren af forskningen især i USA fundet gode muligheder for trivsel. Såvel ved universiteter, andre private forskningsinstitutioner som i forskellige grene af statsadministrationen er der ydet en betydelig indsats på feltet, men fremhæves bør vel især Russian Research Centre ved Harvard University. I Europa er det især i England og i Vesttyskland, man har dyrket disse spørgsmål. Resultatet af forskningsindsatsen er en omfattende litteratur om næsten ethvert mere betydningsfuldt aspekt af den sovjetiske økonomi, således som enhver, der blot overfladisk gennemser Nationaløkonomisk Tidsskrifts litteraturoversigter, vil kunne overtøge sig om.

Den righoldige vestlige litteratur skyldes til dels, at de sovjetiske kilder kun giver et i mange henseender utilstrækkeligt billede af forholdene. En følge heraf har bl. a. været, at en ikke uvæsentlig del af den vestlige litteratur har beskæftiget sig med statistiske studier over udviklingen i nationalindkomst, industri- og landbrugsproduktion etc. Da den mangelfulde sovjetiske statistik kun til en vis grad skyldes hemmelighedsfuldhed, har Alexander Gerschenkron med nogen ret kunnet give følgende karakteristik af denne gren af den vestlige litteratur: »In reference to the entire period since 1928, it is probably no exaggeration to say, that as a result of these studies our information on the rate of Soviet economic growth is superior to that available to Soviet planners.«¹

Denne berettigede stolthed over de opnåede resultater er imidlertid i de seneste år blevet iblandet nogen bekymring for fremtiden, idet tilgangen af nye forskere til området er gået en del tilbage. I den omtalte artikel redegør Gerschenkron for årsagerne til, at forhold, som tidligere sikrede en rigelig tilgang, nu ikke længere er så virksomme. Det er formentlig som et udslag heraf, man må se den nedgang i antallet af nyudgivelser, som har kunnet iagttages bl. a. i tidsskriftets litteraturoversigter.

Hvilke værker, der ud af den eksisterende mangfoldighed bør fremhæves som særlig væsentlige, vil naturligvis til en vis grad være undergivet et subjektivt skøn, og det valgte udsnit bør derfor kun betragtes som et af mange muligheder. Alec Noves bog fra 1961, *The Soviet Economy. An Introduction*, som i 1965 udkom i en ny udgave, kommer man dog næppe udenom. Denne bog er formentlig den bedste beskrivelse til dato af det sovjetiske system, dets udvikling, funktionsmåde og problemer. Værdifuld er også Abram Bergsons bog fra 1964, *The Economics of Soviet Planning*, der er mere teoretisk præget end Noves, idet Bergson har sat sig som opgave at efterprøve, i hvilket omfang det sovjetiske system har opfyldt en række – statiske – effektivitetskrav. Endnu mere teoretisk betonet er Edward Ames *Soviet Economic Processes* fra 1965, der søger at opstille såvel mikro- som makroøkonomiske modeller for systemets virke. Bogen er sine steder ret matematisk præget, men er interessant læsning bl. a. fordi den synes skrevet af en mand, der ikke tilhører den snævre inderkreds af sovjetologer, hvilket giver hans synspunkter en vis ubundethed af ellers gængse og accepterede opfattelser. Et andet interessant værk fra 1964 er Harry Shaffer, *The Soviet Economy. A Collection of Western and Soviet Views*, der er original ved sin præsentation af de to til tider diametralt modsatte synspunkter på en række af de spørgsmål, der har optaget sindene i Øst og i Vest. Endelig vil det være umuligt i en omtale af rele-

1. *Survey*, januar 1964, p. 85.

SOVJETØKONOMIEN I VESTLIG BELYSNING

Økonomisk Sovjetforskning har i årene efter krigen beskæftiget et betydeligt antal forskere i Vesten, og af indlysende grunde har denne gren af forskningen især i USA fundet gode muligheder for trivsel. Såvel ved universiteter, andre private forskningsinstitutioner som i forskellige grene af statsadministrationen er der ydet en betydelig indsats på feltet, men fremhæves bør vel især Russian Research Centre ved Harvard University. I Europa er det især i England og i Vesttyskland, man har dyrket disse spørgsmål. Resultatet af forskningsindsatsen er en omfattende litteratur om næsten ethvert mere betydningsfuldt aspekt af den sovjetiske økonomi, således som enhver, der blot overfladisk gennemser Nationaløkonomisk Tidsskrifts litteraturoversigter, vil kunne overtøge sig om.

Den righoldige vestlige litteratur skyldes til dels, at de sovjetiske kilder kun giver et i mange henseender utilstrækkeligt billede af forholdene. En følge heraf har bl. a. været, at en ikke uvæsentlig del af den vestlige litteratur har beskæftiget sig med statistiske studier over udviklingen i nationalindkomst, industri- og landbrugsproduktion etc. Da den mangelfulde sovjetiske statistik kun til en vis grad skyldes hemmelighedsfuldhed, har Alexander Gerschenkron med nogen ret kunnet give følgende karakteristik af denne gren af den vestlige litteratur: »In reference to the entire period since 1928, it is probably no exaggeration to say, that as a result of these studies our information on the rate of Soviet economic growth is superior to that available to Soviet planners.«¹

Denne berettigede stolthed over de opnåede resultater er imidlertid i de seneste år blevet iblandet nogen bekymring for fremtiden, idet tilgangen af nye forskere til området er gået en del tilbage. I den omtalte artikel redegør Gerschenkron for årsagerne til, at forhold, som tidligere sikrede en rigelig tilgang, nu ikke længere er så virksomme. Det er formentlig som et udslag heraf, man må se den nedgang i antallet af nyudgivelser, som har kunnet iagttages bl. a. i tidsskriftets litteraturoversigter.

Hvilke værker, der ud af den eksisterende mangfoldighed bør fremhæves som særlig væsentlige, vil naturligvis til en vis grad være undergivet et subjektivt skøn, og det valgte udsnit bør derfor kun betragtes som et af mange muligheder. Alec Noves bog fra 1961, *The Soviet Economy. An Introduction*, som i 1965 udkom i en ny udgave, kommer man dog næppe udenom. Denne bog er formentlig den bedste beskrivelse til dato af det sovjetiske system, dets udvikling, funktionsmåde og problemer. Værdifuld er også Abram Bergsons bog fra 1964, *The Economics of Soviet Planning*, der er mere teoretisk præget end Noves, idet Bergson har sat sig som opgave at efterprøve, i hvilket omfang det sovjetiske system har opfyldt en række – statiske – effektivitetskrav. Endnu mere teoretisk betonet er Edward Ames *Soviet Economic Processes* fra 1965, der søger at opstille såvel mikro- som makroøkonomiske modeller for systemets virke. Bogen er sine steder ret matematisk præget, men er interessant læsning bl. a. fordi den synes skrevet af en mand, der ikke tilhører den snævre inderkreds af sovjetologer, hvilket giver hans synspunkter en vis ubundethed af ellers gængse og accepterede opfattelser. Et andet interessant værk fra 1964 er Harry Shaffer, *The Soviet Economy. A Collection of Western and Soviet Views*, der er original ved sin præsentation af de to til tider diametralt modsatte synspunkter på en række af de spørgsmål, der har optaget sindene i Øst og i Vest. Endelig vil det være umuligt i en omtale af rele-

1. *Survey*, januar 1964, p. 85.

vant litteratur at forbigå de såkaldte »Kongresrapporter«, der med nogle års mellemrum er udarbejdet af et underudvalg under den amerikanske Kongres' Joint Economic Committee. I 1959 kom *Comparisons of the United States and Soviet Economies*, i 1962 *Dimensions of Soviet Economic Power* og i 1966 *New Directions in the Soviet Economy*. I disse rapporter har en række af de mest fremtrædende kendere af sovjetiske forhold hver på sit felt redegjort for udviklingen og dens problemer. Rapporterne er guldgruber såvel for den, der søger faktiske oplysninger, som for den, der søger den generelle vurdering.

I det følgende skal nogle af de spørgsmål, der er genstand for behandling i litteraturen, omtales, idet der, hvor dette skønnes nødvendigt, vil blive henvist til det eller de pågældende værker.

Den sovjetiske nationalindkomst

En del af den vestlige litteratur er som nævnt optaget af forsøg på at rekonstruere – eller konstruere – statistiske tidsrækker. Efterkrigstidens politiske udvikling giver en del af begrundelsen herfor, idet opfattelsen af Sovjet som den vestlige verdens potentielle fjende naturligt har givet spørgsmålet om landets økonomiske styrke en fremtrædende placering. Det mest omfattende udtryk herfor er nationalproduktet, og opgørelsen af det sovjetiske nationalprodukt er da også en opgave, der har taget mange forskeres tid og kræfter. Kronen på dette arbejde er Abram Bergsons mammutværk *The Real National Income of Soviet Russia since 1928*. Der ligger et enormt arbejde bag disse beregninger, da opgaven ikke »blot« er at trænge gennem den traditionelle, sovjetiske hemmelighedsfuldhed, men at konstruere statistik – det vestlige nationalindkomstbegreb – som ikke eksisterer i Sovjet, og ikke kommer til det, så længe den marxistiske ideologi er enerådende. Med Edward Ames, der i introduktionskapitlet til sin bog siger kloge ting om studiet af Sovjet, må man udtrykke taknemmelighed overfor dem, der har påtaget sig dette utaknemmelige arbejde, og beklage – som de uden tvivl selv gør det – at den tid, der er benyttet til at samle og bearbejde data, ikke i stedet kunne være benyttet til analytiske formål.

Bergsons værk er kun for den, der er meget interesseret i nationalindkomstberegninger. Den, der stiller mindre krav, kan få disse tilfredsstillende i kongresrapporten fra 1959, der indeholder nogle artikler om sammenligning af nationalprodukterne i Sovjet og USA. Artiklerne er gengivet i Shaffers bog¹ og her stillet overfor sovjetiske artikler om de tilsvarende spørgsmål.

Ønsket om at foretage selvstændige beregninger af det sovjetiske nationalprodukt kan være velmotiveret, når det drejer sig om at belyse den økonomiske vækst under Sovjetstyret, idet der i den sovjetiske statistik er benyttet metoder, der især tidligere overvurderede denne. Om man ved disse beregninger vil benytte det sovjetiske nationalindkomstbegreb, der i overensstemmelse med Marx kun medregner aktiviteten i samfundets »materielle« eller »produktive« sektorer, eller om man vil benytte det vestlige begreb, kunne vel derimod være mindre afgørende i denne forbindelse. Ved at benytte sidstnævnte slipper man for mange mærkelige og umulige sondringer mellem produktivt og uproduktivt, medens man ved at benytte den sovjetiske definition til gengæld slipper for alle de vanskeligheder, som knytter sig til opgørelsen af faktorindkomsten i de tjenesteydende erhverv. Når det drejer sig om sammenligninger over længere tidsrum eller mellem lande, taler noget dog for at anvende den sovjetiske definition, fordi sammen-

1. Kap. II, p. 27 ff.

ligninger af aggregater af materielle goder – hvor mangelfulde de end kan være – alligevel hviler på et solidere grundlag end sammenligninger af tjenesteydelser. Disses bidrag til nationalproduktet regnes jo for at være lig lønnen til den, der yder tjenesten, men størrelsen af denne betaling er i mindre grad udtryk for mængde og kvalitet af produktionen end for produktiviteten i de »produktive« sektorer.¹ Der er imidlertid tradition for at benytte den vestlige definition ved disse sammenligninger, men fra sovjetisk side, hvor man selv har været stærkt optaget af sådanne sammenligninger for at opgøre stillingen i »det økonomiske kapløb«, er fremgangsmåden blevet kritiseret stærkt, fordi den er baseret på »the anti-scientific bourgeois theory that national income is a simple arithmetic total of almost all the incomes received by the population«.² Efter denne opfattelse er den vestlige fremgangsmåde udtryk for dobbeltregning, idet indkomsterne i de immaterielle brancher opstår ved omfordeling af den indkomst, der er skabt i de materielle brancher, og følgelig allerede er taget i betragtning ved opgørelsen af indkomsten her.

Denne udveksling af ideologiske finter skyder i nogen grad over målet, idet nationalindkomstopgørelser efter de to metoder ikke nødvendigvis behøver at føre til vidt forskellige resultater. Nove påviser således,³ at en opgørelse af nationalindkomsten i faktorpriser efter vestlig definition vil give samme resultat som en opgørelse efter sovjetisk definition med omsætningsskatten inkluderet, hvis forholdet er det, at de »uproduktive« sektorer finansieres fuldtud af denne, og den ikke bruges til andre formål. I praksis vil disse betingelser kun delvis være opfyldt, men dog tilstrækkeligt til, at forskellen mellem de to opgørelsesmetoder indsnævres væsentligt.

Det er velkendt, at problemerne ved internationale sammenligninger ikke er knyttet alene til tilvejebringelsen af sammenlignelige data. Når disse vanskeligheder er overvundet, står man tilbage med indeksproblemerne, der er de uundgåelige følgesvende til enhver sammenligning af aggregerede størrelser. Allerede hvor det drejer sig om sammenligninger mellem vestlige lande, vil de forlene resultaterne med en vis usikkerhed, men denne forøges kraftigt, hvor produktionens sammensætning og de relative priser afviger så stærkt, som det er tilfældet, hvor det drejer sig om Sovjet og et vestligt land. I de anførte beregninger er det sovjetiske nationalprodukt for 1955 således opgjort til 26,8 % af det amerikanske, når sammenligningen foretages i rubler – altså når det amerikanske nationalprodukt opgøres i sovjetiske priser – medens en omregning af det sovjetiske nationalprodukt i amerikanske priser giver en andel på 53,4 %. Et eller andet sted herimellem må sandheden ligge, og for at få et enkelt tal at arbejde med, tager man sædvanligvis et geometrisk gennemsnit af de to yderpunkter, for 1955 37,8 %.

I den ovenfor nævnte artikel af en sovjetisk økonom, der indgår i Shaffers bog,⁴ beskæftiger forfatteren sig med spørgsmålet, om sammenligningen skal foretages i dollars eller rubler. Artiklen er ganske lærerig, typisk som den er for en del af den sovjetiske litteratur. Årsagen til forskellen er som bekendt, at hvor der er afvigelser i produktsammensætningen, indebærer omregning til et andet lands priser en vis overvurdering af nationalproduktet som følge af sammenhængen

1. Alec Nove har gjort en del ud af disse spørgsmål i 1961-udgaven af sin bog (p. 251 ff.).

2. Shaffer, p. 71.

3. 1961-udgaven, p. 255.

4. Shaffer, p. 70 ff.

mellem relative priser og mængder. Forfatteren påpeger rigtigt, at det amerikanske nationalprodukt vil blive overvurderet ved omregning til rubler, fordi det relativt højere amerikanske forbrug vil blive vurderet i de relativt højere sovjetiske forbrugsvarepriser, men han forbigår i tavshed, at de samme betragtninger har gyldighed, når det sovjetiske produkt omregnes i amerikanske priser. Hans synspunkt er, at sammenligningen af metodologiske årsager – som ikke anføres – bør ske i dollars, og at det forhold, man herved får frem – de for nævnte 53,4 % – er »nearer to the truth«, der ifølge sovjetiske beregninger for 1955 skal have været ca. 50 %. For 1959 viser disse en stigning til 60 %.

Den aftagende økonomiske vækst

I de seneste år er talen om at indhente og overgå USA i produktion pr. indbygger forstummet, idet vækstraterne i de to lande har nærmet sig hinanden. Efter 1958 fandt der en mærkbar svækkelse sted i det sovjetiske væksttempo, og fra 1961 tog en kraftig økonomisk opgangsperiode sin begyndelse i USA. En af de bedste kilder til belysning af den aftagende vækst i Sovjet er kongresrapporten fra 1966. Glemmes bør dog ikke de af ECE i de årlige *Economic Surveys* givne oversigter over udviklingen i medlemslandene.

Faldet i vækstraten er for en væsentlig dels vedkommende en følge af udviklingen i landbruget, hvor den efter sovjetiske forhold betydelige opgang i årene efter 1953 i forbindelse med forbedrede incitamentter til bønderne samt nyopdyrkningsprogrammet fra 1958 afløstes af stagnation. Også vækstraterne i industrien og i byggesektoren viste imidlertid klar nedgang.

Man kan i befolkningsudviklingen finde støtte for en forventning om en vis afmatning. Medens væksten i de arbejdsduelige aldersklasser i 1950-58 således var tilstrækkelig til at sikre en forøgelse af såvel landbrugets som byerhvervenes beskæftigelse, og samtidig tillade en nedgang i beskæftigelsesraten, formede udviklingen sig ganske anderledes efter 1958. Som følge af den voldsomme nedgang i fødselstallet under krigen og i de første efterkrigsår var væksten i de aktive aldersklasser i 1958-64 kun en trediedel så stor som i 1950-58. Da byerhvervenes arbejdsstyrke snarest voksede i forstærket tempo – til dels som reaktion på arbejdstidsforkortelsen fra 48 til 41 timer ugentlig, som gennemførtes i årene 1957-61 måtte landbruget afgive 2,5 mill. af sin arbejdsstyrke til byerhvervene. Hovedparten af arbejdskraftbehovet måtte imidlertid dækkes ved en forøgelse af den i forvejen meget høje beskæftigelsesrate, der i 1964 nåede op på 76 % eller væsentligt mere end i de fleste andre industrialiserede lande. Der er en nærliggende risiko for, at en sådan udvikling vil indvirke negativt på produktivitetens udvikling gennem en forringelse af arbejdsstyrkens kvalitet. Dette synes at være sket i Sovjet, hvor arbejdsproduktivitetsens stigningstakt aftog føleligt efter 1960.

Samtidig hermed har man måttet konstatere såvel en svagere stigning i investeringerne som et fald i udbyttet heraf, altså en stigning i capital-output ratio. Specielt dette forhold har givet anledning til bekymring i Sovjet, og det er også et fremtrædende punkt i kongresrapporten.¹ Stigningen optræder indenfor alle vigtigere sektorer. Forklaringen herpå er tilsyneladende lettest at give for landbrugets vedkommende, idet investeringspolitikken synes at have været altfor ensidigt rettet mod øget mekanisering af markarbejdet. Dette er hensigtsmæssigt, når mekaniseringsgraden er lav, eller når landbrugsarealet udvides som i 50'erne, men i 60'ernes situation måtte andre investeringsobjekter antages at have givet større

1. Part II-A, Economic Performance, især p. 119-132.

udbytte – jordforbedring og kunstgødning for at nævne et par eksempler. Først i de senere år er man for alvor begyndt at vie disse opgaver opmærksomhed.

Landbrugets evne til at absorbere de investeringer, der gennemførtes, synes endvidere at have været dalende, bl. a. fordi bortvandringen i første række omfattede unge mennesker med teknisk uddannelse. Det synes at have været svært at kompensere herfor, formentlig fordi incitamenterne forringedes efter 1958. Det er i denne forbindelse interessant at se, hvorledes Khrushchevs beslutning fra 1957 om ophævelse af Maskin- og Traktorstationerne, der i sin tid hilstes som et stort fremskridt, nu vurderes negativt af flere forfattere. Det har vist sig, at kollektiverne savnede forudsætningerne for at overtage MTS'ernes funktioner, og overtagelsen påførte dem samtidig en tung, økonomisk byrde, som bidrog til den ugunstige indkomstudvikling i de efterfølgende år.

For så vidt angår udviklingen i byerhvervene og specielt i industrien anviser kongresrapporten en række mulige forklaringer. Man hæfter sig således ved forsvarsudgifterne, hvor bestræbelserne på at bevare ligestilling med USA på det militære område trods et væsentligt lavere nationalprodukt, hævdes at have lagt beslag på en så stor del af landets bedste produktionskræfter, at væksten i den civile sektor har lidt herunder. Ligestilling er jo nu et spørgsmål om raketter og ikke rekrutter. Der er af gode grunde ikke mulighed for at vurdere denne forklaring nærmere, men den synes i hvert fald at forudsætte, at der et eller andet sted mellem Sovjets og USA's økonomiske stade findes et punkt, hvor byrden kan bæres uden følger, eftersom udviklingen i USA – trods missil- og rumkapløb – er gået mod hastigere vækst efter 1960 end før. Denne forskel i udviklingen kan næppe forklares blot ved henvisning til, at der var ledige ressourcer, eftersom de ressourcer, der først og fremmest er behov for til de nævnte formål, næppe forekommer særlig talstærkt blandt disse.

En anden faktor, der helt sikkert har været af betydning, er periodens investeringspolitik, der var præget af hyppige ændringer, specielt mellem den metalurgiske og den kemiske industri. Herved kom igangsættelsen af nye projekter til væsentligt at overstige kapaciteten i byggesektoren med en forøgelse af de i forvejen meget lange opførelsestider til følge.

Blandt de tænkelige forklaringer synes kongresrapporten at være tilbøjelig til at lægge vægt på systemets svagheder, uden at der dog gøres overbevisende forsøg på at påvise, at der eksisterer en systematisk tendens til voksende ineffektivitet gennem tiden. Konsekvensen af dette synspunkt er, da man ikke regner med nævneværdige forbedringer i systemet i nærmeste fremtid, at udsigterne for produktivitetsudviklingen og dermed for den økonomiske vækst i indeværende femårsperiode bedømmes ret pessimistisk. Væksten skulle således ikke blive meget anderledes end i 1960-65.

Der synes at være en betydelig risiko for, at man herved kommer til at gentage fejltagelsen fra 50'ernes slutning, hvor prognoserne i urimelig høj grad var påvirket af de umiddelbart foregående års udvikling. Den bedre forsyning med arbejdskraft, som kan ventes, må i hvert fald eliminere nogle af de negative tendenser i produktivitetsudviklingen, og samtidig må den gradvise færdiggørelse af de mange projekter under opførelse efterhånden øve indflydelse på den løbende produktion og dermed alt andet lige trække i retning af lavere kapital-output ratio, i hvert fald hvis man fastholder en behersket investeringspolitik. Man kunne endelig spørge, om den ugunstige udvikling i dette forhold ikke i udstrakt grad lader sig forklare som en følge af udviklingen i arbejdsstyrken. Det er i denne forbindelse måske ikke uden betydning, at bevægelserne i arbejdspro-

duktivitet og capital-output ratio i Vesttyskland ifølge de i kongresrapporten anførte tal¹ ret nøje synes at have fulgt det sovjetiske mønster. Fælles for de to lande har været en betydelig, strukturel ændring i tilgangen til arbejdsstyrken i 60'erne. I Vesttyskland var den naturlige tilgang faldende af samme årsager som i Sovjet, og hertil kom at den nemme adgang til uddannet arbejdskraft fra Østtyskland blev stoppet ved opførelsen af Berlinmuren i 1961.

Sådanne parallelle udviklinger skal naturligvis behandles med varsomhed, eftersom mange andre forhold kan have spillet ind, men det er i hvert fald ikke muligt uden videre at afvise dette som en mulig – og vigtig – forklaring. Er den relevant, er det vanskeligt uden videre at tilslutte sig den amerikanske skepsis i synet på den økonomiske vækst i indeværende femårsperiode. Den faktiske udvikling i de første år af denne synes da også at have været ret tilfredsstillende, idet nationalindkomstens vækstrate på ny er gået i vejret, ikke blot som følge af udviklingen i landbruget, men også fordi industriproduktionens vækstrate har været ret kraftigt opadgående.

De økonomiske reformer

For forståelsen af en centraldirigeret planøkonomi er det vigtigt at vide, hvorledes de økonomiske enheder reagerer på de planer og instrukser, de modtager ovenfra. Noves og Bergsons bøger indeholder fyldige redegørelser for, hvorledes samspillet mellem planlægnings- og kontrolorganer på den ene side og virksomhederne på den anden i praksis har formet sig i Sovjet. Edward Ames går i sin bog et skridt videre, idet han bl. a. forsøger at opstille en ligevægtsmodel for en virksomhed, der som den sovjetiske maksimerer ikke profit, men produktion. Han kommer i sin analyse til det resultat, at medens den profitmaksimerende virksomhed under fuldkommen konkurrence, der er den situation den sovjetiske virksomhed bør sammenlignes med, da dens afsætning sker til konstant pris, som bekendt vil producere, indtil prisen er lig grænseomkostningerne, vil den produktionsmaksimerende virksomheds ligevægtssituation være der, hvor prisen er lig gennemsnitsomkostningerne. Der er hermed en betydelig risiko for, at systemets effektivitet forringes. Tænker man sig således den ikke særlig usandsynlige situation, at de enkelte virksomheders produktionsfunktioner er forskellige, vil deres grænseomkostninger antagelig også afvige fra hinanden i ligevægtspunktet, hvoraf følger, at den samme produktion ville kunne fremstilles ved anvendelse af færre ressourcer ved en omfordeling mellem virksomhederne. Man har i dette forhold en begrundelse for, at et system af denne type forudsætter en ret vidtgående centralisering af beslutningsmyndigheden. I princippet må de centrale organer kende de enkelte virksomheders produktionsfunktioner og på basis heraf fordele opgaverne mellem virksomhederne.

I hvilket omfang der rent faktisk har ligget sådanne hensyn til grund for produktionsplanlægningen, vides ikke. Det kan i hvert fald betvivles, at ledelsesorganerne har haft de fornødne informationer til deres rådighed. Ames har i kap. 14 nogle interessante betragtninger over informationsproblemet i Sovjet og anfører dette problem som en af årsagerne til det flersidige underordningsforhold i økonomiens opbygning. Hvis vitale oplysninger ikke når frem til toppen gennem den ene kanal, kan man så sætte sin lid til, at det sker via en anden. Chancen for at få de relevante oplysninger skulle hermed øges.

Sovjetøkonomiens voksende størrelse og forgrening har i mærkbar grad kom-

1. Tabellerne p. 115 og 120.

pliceret ledelsesproblemerne og dermed gjort spørgsmålet om systemets tilpasning til de ændrede vilkår stadig mere aktuelt. Den kritik af systemets svagheder, som allerede var indledt i 50'erne, fik yderligere næring af udviklingen efter 1960, og i efteråret 1965 indvarsledes en række reformer samlende sig om følgende punkter:

1. En opgivelse af det territoriale planlægnings- og ledelsessystem og en tilbagevenden til brancheprincippet som før 1957.
2. En forøgelse af virksomhedernes handlefrihed ved en kraftig nedskæring af antallet af indikatorer, som foreskrives af overordnede myndigheder.
3. »Succesindikatoren« bruttoproduktion skulle erstattes af salg og profit.
4. Der indførtes en afgift til staten på den i virksomheden investerede kapital, som hidtil var stillet vederlagsfrit til rådighed for den.
5. Der skulle gennemføres en reform af priserne.

Reformerne er endnu så forholdsvis nye, at de i den vestlige litteratur hovedsagelig befinder sig på artikelstadiet. Kongresrapporten indeholder dog en ret fyldig omtale heraf.

Hver af de omtalte dele af reformkomplekset er betydningsfulde, men nøglen til reformens succes eller fiasko må dog ligge i prisreformen, idet væsentlige svagheder i prissystemet vil sætte snævre grænser for, hvor meget virksomhedernes handlefrihed vil kunne øges.

Diskussionen om den såkaldte værdilov og om prisdannelsen under socialismen er uden tvivl det, der har optaget sovjetiske teoretikere mest, siden genoplivelsen af den økonomiske debat efter Stalins død. Hos Nove¹ findes en udmærket oversigt over synspunkterne. Debatten om værdiloven spænder vidt, idet den dybest set drejer sig om den rolle, de økonomiske love skal spille: om værdikategoriernes anvendelighed som kriterier ved vurderingen af denne eller hin politik. Nogen enighed om, hvorledes priserne skal udformes, har debatten ikke ført til. Man kan skelne en række retninger, hvoraf hovedparten er omkostningsbetonede, byggende på arbejdsværdilæren. Heroverfor står den avancerede skole repræsenteret af Kantorovich og Novozhilov, der går ind for priser afspejlende relative knapheder. De har måttet høre mange hårde ord for at have forkastet den marxistiske værdilære og for at have accepteret den kapitalistiske marginalanalyse.

Den prisreform, der nu er gennemført, har ladet vente længe på sig, til trods for de tidligere prisers mange svagheder, og til trods for at en reform allerede indvarsledes i 1960. Svagheden var bl. a., at hele brancher (f. eks. kulindustrien) var tabgivende, medens andre gav mulighed for ekstrem høj profit. Med sådanne priser er det klart, at anvendeligheden som allokeringekriterium må være begrænset, og deres funktion indskrænkedes i det væsentlige til at tjene som instrument for kontrollen ved virksomhedernes løsning af deres opgaver.

Reformen af priserne har til en vis grad imødekommet kritikken, idet begrebet tabgivende brancher er afskaffet, ligesom der er sket en tilnærmelse mellem branchernes rentabilitetsniveauer. De nye priser bygger på princippet om dækning for de samfundsmæssigt nødvendige udgifter til levende og materialiseret arbejde med tillæg af den for branchen fastsatte profit. Som samfundsmæssigt nødvendige udgifter betragtes som hovedregel branchens gennemsnitsomkostninger, men der er dog tilfælde, hvor man nærmer sig en prisfastsættelse efter marginalprincippet. Den mekaniske anvendelse af branchegennemsnittet er også fraveget, hvor

det drejer sig om varer, der er nære substitutter – f. eks. brændsel. Vigtigt er det imidlertid at mærke sig, at prisfastsættelsen fortsat er stærkt centraliseret, og at der ikke som i den tsekkiske reform er nogen mulighed for individuel prisfastsættelse indenfor godkendte rammer.

Reformen forekommer at være af ret traditionel karakter, og det vil næppe være meget forkert at slutte sig til vurderingen i kongresrapporten¹ af den og dermed til en vis grad af hele den økonomiske reform: »It is questionable... whether the new prices will contribute much to improving the choices which enterprise managers, exercising their expanded decisionmaking powers, will make regarding current inputs and outputs and investment. Nor are they likely to enhance the ability of higher administrative authorities to evaluate enterprise performance. Rather, it appears that the reform of industrial prices is not as bold as would be required to carry out successfully the changes in planning, management and incentives which it is supposed to help implement.«

*Preben Nielsen**

FORTEGNELSE OVER DET KONGELIGE BIBLIOTEKS ANSKAFFELSER AF ØKONOMISK LITTERATUR

Fortegnelsen omfatter de vigtigste titler blandt den nyeste økonomiske litteratur, som Det kongelige Bibliotek har bestilt eller anskaffet. Listen er søgt opdelt systematisk. For hvert skrift oplyses forfatter, titel, udgiversted og -år, og så vidt muligt sidetal og pris. Bøger vedrørende driftsøkonomi, organisation etc. er ikke medtaget; herom henvises til »Økonomisk Dokumentation«, som fremkommer i hvert nummer af *Erhvervsøkonomisk Tidsskrift* og omfatter anskaffelser til Handelshøjskolens bibliotek.

BIBLIOGRAFIER:

Svennevig, Palle, Nyere økonomisk litteratur. Århus 1967. 238 p.

GENEREL TEORI OG EMPIRISKE STUDIER; DE ØKONOMISKE IDEERS HISTORIE:

Ablin, Fred and Paul H. Aron (eds.), Production, accumulation and consumption. White Plains, N.Y. 1967. 178 p. \$ 10,00.

Ames, Edward, Introduction to macroeconomic theory. New York 1968. 128 p. \$ 1,95.

Anthony, Robert N. and James S. Heki-

mian, Operations cost control. Homewood, Ill. 1967. 142 p.

Borch, Karl Henrik, The economics of uncertainty. Princeton 1968. 208 p. \$ 7,50.

Brems, H., Quantitative economic theory: A synthetic approach. New York 1968. 514 p.

Cameron, Burgess, Input-output analysis and resource allocation. London 1968. 150 p. 30/-.

Chamberlain, Neil W., Enterprise and environment. The firm in time and place. New York 1968.

Davies, D. and C. McCarthy, Introduction

1. P. 77.

* Sekretær i Forsvarsstaben.